

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію **Петренко Анастасії Сергіївни**
«Прецедентні феномени в заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція», поданого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська мова) (науковий керівник – чл.-кор. НАН України Єрмоленко С.Я.)

Сучасний глобалізований розвиток соціуму все частіше веде до посилення міждисциплінарної синергії окремих галузей гуманітарно-філологічного знання. Так, у зоні перетину наук виникають і активно розвиваються перспективні напрями лінгвістики – когнітивна, політична, бізнесова, сугестивна, медійна та ін. А тому логічним, на наш погляд, видається аналіз фахових питань, які дискутуються в лоні зазначених напрямів.

Особливо актуальним є розгляд мовних інтенцій та функціонально-стилістичного ресурсу масмедійної комунікації. Аналізована робота Петренко А.С. – результат інноваційних пошуків прецедентних феноменів у сучасному україномовному масмедійному дискурсі, що розглядається крізь призму лінгвокогнітології, лінгвокультурології та медіалінгвістики. Такий синкретичний підхід дозволяє масштабніше осягнути явище (нео)прецедентності в українській масовій свідомості та закцентувати на мовних знаках – «носіях історико-культурних, побутово-релігійних, етнографічних, соціально-психологічних цінностей» (с. 3). Це і визначає **актуальність** дослідження, що передбачає необхідність грунтовного аналізу прецедентних одиниць у сучасних медіа та виявлення функціонально-стилістичного потенціалу цих одиниць у масовій комунікації.

Комплексне дослідження прецедентності в масмедіа, що поставлено за мету дисертаційної роботи, носить і прагматичний характер – створення «корпусу прецедентних феноменів, актуалізованих у масмедійному дискурсі 2014-2018 рр.» (с. 21). Це допоможе не тільки прослідкувати за динамічними процесами в україномовній масовій комунікації, а й надасть нові можливості (а) для побудови в майбутньому якісного медійного контенту з використанням досліджуваних мовних одиниць, (б) створення іміджевих та піартекстів із залученням

прецедентних феноменів, (в) розробки лінгвоманіпулятивного інструментарію для конструювання масмедійних текстів тощо.

Структура дисертаційної роботи є логічно побудованою: розгорнута анотація, перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, висновки, список використаних теоретичних та довідниковых джерел (254 сторінки основного тексту). На особливу увагу заслуговує зібраний ілюстративний матеріал – понад 3.000 медіазаголовків із прецедентними моделями, що говорить про об'єктивизацію отриманих даних. Не можемо на звернути увагу на репрезентацію авторських ідей у фахових виданнях: Петренко (Синиця) А.С. опублікувала одноосібно 15 статей за темою дисертації.

Аргументованою і максимально широкою є **методологічна база** (авторкою дисертації використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи й методики), що допомогло з'ясувати принципи функціонування прецедентних одиниць у медіакомунікації. На особливу увагу заслуговують спеціальні методи, які вважаємо продуктивними в опрацюванні медійного простору. Передусім ідеться про *методи вільного та скерованого асоціативних експериментів*, що передбачали респондент-опитування, використовуючи сучасні соціологічні практики (процедура експерименту описана у пп. 3.3.1 – 3.3.3). Зріз отриманих даних представлено у додатках до роботи. Такий експеримент дозволив прослідкувати еволюцію медіапростору у взаємозв'язках *прецедентна одиниця в стимулзаголовку ↔ клішованість мислення мас ↔ маніпуляція масовою свідомістю*. Позитивним убачаємо і накреслення статистичних даних у межах експерименту, що ілюструє місце прецедентфеномена в когнітивному фонді сучасного українця.

У Розділі 1 («Прецедентні феномени як об'єкт когнітивної лінгвістики») дисерантка розставляє наголоси в інтерпретації явища *прецедентності* (п. 1.1), а також шукає критерії для розрізnenня понять *прецедентний феномен – прецедентна одиниця – прецедентна мовна одиниця* (п. 1.4), *прецедентний текст – прецедентна ситуація – прецедентне ім'я – прецедентна особистість – прецедентні артефакти* (пп. 1.5.1 – 1.5.5), що вважаються дискусійними в сучасній лінгвістичній науці. Особливий акцент зроблено на явищі *поліпрецедентності* (п. 1.6), що виявляється «як на рівні прецедентних феноменів,

так і на рівні тексту (заголовка)» (с. 83-84). Вважаємо, що поліпрецедентність набуває вагомого значення в *Digital Age*: в сучасну добу, коли світ відкритий до інформації, кожен комунікант вільно обирає інформаційне джерело, відбувається безперервний діалог текстів і культур.

Серед усього спектру термінологічних номінацій на позначення міжтекстових контактів (*читати, крилаті вислови, алюзії, ремінісценції, інтертексеми* та ін.), авторкою «надано перевагу термінам з деривативним ядром „прецедент”» (с. 84), що науково інтерпретується. Петренко А.С. акумулює знання про прецедентність із попередніх досліджень, при цьому пропонує авторську дефініцію: «властивість людської свідомості використовувати у створюваних текстах вербальні та невербальні (паралінгвальні) знаки-символи (прецедентні феномени), що є носіями певної семантичної інформації, значущої для носіїв значущої для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку» (с. 85). Дискусійним тут вважаємо наявну термінологічну синонімічність у межах системи, що є небажаним для метамови науки.

Акцент дисертантки на аргументації сфер-донорів для медіазаголовків бачимо у Розділі 2 («Сфери-джерела заголовкових прецедентних феноменів українських газет за період 2014-2018 рр.»), що розподілені за *літературною* (п. 2.1), *фольклорною* (п. 2.3), *історико-культурною* (п. 2.4) сферами. Окремо подаються сучасні види мистецтва як джерела прецедентності – *кіно* (п. 2.6.1), *музика* (п. 2.6.2), *анімація* (п. 2.6.3), *театр та ТБ* (п. 2.6.4), *реклама* (2.6.5) та ін. Припускаємо, що дисерантка розподілила ці джерельні сфери за домінантністю їх функціонування у медіазаголовках, адже «найбільшу частотність <...> виявляють прецедентні феномени, сфераю-джерелом яких стали твори художньої літератури» (с. 90). Тому доречним було б пояснити критерій та логіку представлених груп (за зібраними матеріалами).

Сегмент літератури як джерела прецедентності найбільш майстерно використовується журналістами в медіапросторі. Так, напр., зі сфери-джерела *«Світова література»* авторкою презентовані 491 слововживання у 96 окремих зонах (с. 112-129), зі сфери *«Українська література»* – 269 слововживань у 39 зонах (с. 94-112). І перший, і другий сегменти ще й скласифіковані за періодами розвитку літератури, що говорить про глобальність опрацьованого матеріалу та

прискіпливу аналітичну роботу. Щоправда наявність лише вибіркових літературних імен (не побачили ми таких знакових постатей як І. Вишеньський, П. Куліш, М. Гоголь, М. Вілінська та ін.) мотивовано не стільки відсутністю, скільки меншим уживанням журналістами прецедентних феноменів, пов'язаних із творчістю згаданих митців слова.

Фраземна зона (і фразеологія, і паремії) представлена як важливе джерело для прецедентних заголовків. Фразеологізми як вербалльні коди народу часто використовуються сучасними медіа для привернення уваги реципієнтів та з маніпулятивною метою. Звернімо увагу, що авторка вийшла за межі вузького погляду на фразеологізм (йдеться про Виноградівську тріаду *фразеологічні єдності – фразеологічні зрошення фразеологічні сполучення*), а розглянула його в сучасній інтерпретації – як універсальний мовний знак, верbalний маркер народу, «культурно-стильовий маркер-генератор» (Б. Тошович). Саме такий новаторський підхід дозволяє говорити про прецедентність цих одиниць у масовій свідомості. Не оминула Петренко А.С. і семантико-стилістичні трансформації фразеології, побіжно проаналізувавши їх у медійних контекстах (с. 143-145). Вважаємо, що трансформаційні процеси у фразеології можливі тільки за наявності попередньо актуалізованих знань у реципієнтів, що і зробить новоутворену одиницю прецедентною в массвідомості.

Особливий акцент дисертантою зроблено і на фольклорній традиції, і на історичних подіях, і на сучасності як джерела прецедентності. Фактично це сприймається (а) як постійний перегук минулого і майбутнього, що вдало інтерпретується через прецедентні заголовки медіатекстів; (б) «як засіб опису ментальності мовця в цілому, <...> як засіб встановлення їх лінгвокультурологічних цінностей» (с. 197).

Новим і перспективним у дослідженні вважаємо визначення *неопрецедентних феноменів*, які виникають відповідно до фонових знань реципієнтів та сприймаються як вербалізовані маркери доби. Говорячи про субсфери-джерела, пов'язані із сучасними суспільно-політичними подіями не можемо не звернути увагу на прецедентні висловлювання відомих політиків (В. Ющенка, А. Яценюка, В. Януковича, Д. Мєдвєдєва та ін.), що набувають статусу персоналізованих афористичних фразеологізмів: *ці руки нічого не крали* (с. 175), *куля в лоб, так куля*

в лоб (с. 176), *грошей нема, але ви тримайтесь* (с. 175) та ін. (вважаємо, що і прецедентні рекламні слогани типу *а я на море* (с. 190), *ми йдемо до вас* (с. 191), *навіщо платити більше* (с. 192) та ін. так само можуть наблизатися за своєю структурою та функціями до медійних неофразеологізмів). Актуалізуючись лише в конкретний часовий проміжок, неопрецедентні феномени функціонують у медіазаголовках із новим непередбачуваним ефектом для реципієнта, який у свій час Г. Солганик назвав «свіжим інформаційним подихом». Такі феномени ще мають пройти перевірку часом, на чому акцентує і дисерантка.

Презентабельним у роботі вважаємо графіки й таблиці, що візуалізують проаналізований матеріал: у межах кожної сфери-джерела подані графічні структури, що додають переконливості в отриманих результатах.

Формування корпусу прецедентних феноменів – амбітне завдання дисерантки, реалізоване у **Розділі 3** («Експлікація прецедентного феномену у національній когнітивній базі сучасного українця»). Зроблений акцент на національно маркованих *фраземах* (п. 3.2.1), *онімах та соціонімах* (пп. 3.2.2 – 3.2.3), *топонімах* (п. 3.2.4) говорить про орієнтацію в роботі на вироблення власне українських прецедентних феноменів через систему ЗМІ. Авторкою наводяться аргументи для розмежування *національно-прецедентних / національно маркованих феноменів*, акцентуючи на розрізнювальних характеристиках (їхні трактування бачимо в лігвокультурології, лінгвокогнітології, психолінгвістиці). Саме термінологічне різноманіття на позначення національно орієнтованих прецедентних одиниць є найбільшою перешкодою в однозначному розумінні цього явища в лінгвістиці.

Національно марковані прецедентні одиниці – і фраземи (с. 208-218), і імена (с. 218-224), і соціоніми (с. 224-227), і топоніми (с. 227-232) – скласифіковано з акцентом на культурно-ментальні особливості українців, що зреалізовано в медіазаголовках. На нашу думку, варто звернути увагу і на причини появи цих одиниць у медіатекстах відповідно до ключових функцій ЗМІ – інформування та маніпуляції. Часто журналісти включають до заголовків прецедентні мовні одиниці для впливу на потенційного реципієнта та з метою максимального наближення до його ціннісних орієнтирів. Згадка про неологізми типу «зелені

чоловічки», *тітушки*, *укропи*, *кіборги* та ін. корелюються із актуальними «живими» подіями сучасності, що і робить їх прецедентними в медіакомунікації.

Висновкова частина відповідає поставленим завданням та окреслює перспективу дослідницької роботи в майбутньому, адже неопрецедентні явища можуть допомогти скринінгувати «динаміку когнітивних та функційно-семантичних змін зібраних прецедентних феноменів масмедійного дискурсу України» (с. 270).

Зазначимо, що дисертантою опрацьований великий масив бібліографічних джерел, що дозволило не тільки акумулювати вже опрацьований науковий досвід із досліджуваної проблематики, а й виробити власну методику в дослідженні медіапрецедентності. Робота є перспективною та актуальною, виконана в межах наукових тем відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАНУ «Сучасна лінгвостилістика в інтегративній науковій парадигмі» та «Лінгвософія українських текстів ХХІ ст.».

Разом із тим хочемо висловити побажання, що вважаються, на наш погляд, **дискусійними** та **потребують уточнення**:

- (1) окреслюючи термінологічний апарат дослідження, дисертанта вживає поняття *прецедентна одиниця* – *прецедентна мовна одиниця*; *поліпрецедентність* – *неопрецедентність*; *прецедентний феномен* – *прецедентний текст*; *прецедентна особистість* – *прецедентне ім'я* та ін., які близькі за своєю дефініцією, а тому потребують ширшої конкретизації та наукового аналізу;
- (2) проводячи *асоціативний експеримент* дисертанта наголошує, що «адекватність інтерпретації текстової інформації медійної публікації автори безпосередньо пов’язують з декодувальною функцією прецедентних феноменів» (с. 237). Цікаво було б прослідкувати, на нашу думку, за протилежними реакціями реципієнтів одного і того ж стимулзаголовку: чи впливають на це досвід, фонові знання, освітній рівень, географічна приналежність;
- (3) говорячи про поняття поліпрецедентності, авторкою не звернена увага на *kreolізацію в медіазаголовках*, які за сучасних умов збільшення

- віртуалізації медіапростору все частіше використовується журналістами (це стосується як традиційних, так і електронних ЗМІ);
- (4) обираючи медійні джерела для ілюстративного матеріалу, авторка зосереджується тільки на трьох виданнях – «Сільські вісті», «Україна молода» та «Урядовий кур'єр», які не є найрейтинговішими чи найпопулярнішими за читацькою аудиторією. До того ж кожне із цих видань має інтернет-сторінки (<http://www.silskivisti.kiev.ua/>; <https://ukurier.gov.ua/uk/>; <https://umoloda.kyiv.ua/>), які не є «клонами» друкованих версій. Тому логічним було б включити для ілюстрацій заголовки із зазначених джерел.

Висловлені вище зауваження і побажання не зменшують глибокого аналізу лінгвотеорії, не впливають на загалом високу оцінку здійсненого дисертаційного дослідження, яке є оригінальним, інноваційним, актуальним, перспективним. Зібраний матеріал та його фаховий опис може бути цікавим не тільки філологам, а й журналістам, політологам, психологам, соціологам та всім, хто цікавиться медіапрецедентністю.

Дисертація «Прецедентні феномени в заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція» є самостійною, науково ємною, завершеною, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України №167 від 6.03.2019 р. про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії. Дисерантка Петренко Анастасія Сергіївна заслуговує на присудження її наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська мова).

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри стилістики та мовної
комунікації Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ліннас Засільчук
Вчені СЕМЕРГАР НДЧ
Кердульна Н. В.
30.05.2021 р.

